

den ayrılmıştır. Öteki eserler birer edebiyat antolojisi niteliğinde iken bu eserde konuların anlatımı bizzat yazar tarafından yapılmakta ve edebî malzeme konularının işlenmesinde örnek olarak kullanılmaktadır. Eserde aşk, aşkın tezahürleri, iffet, kıskançlık, hicran, vuslat gibi konular eleştireci bir yaklaşımla ele alınmış olup alıntılarla ilgili açıklamalar son derece başarılıdır. Görüşlerine yer verilen âlim ve düşünürler arasında sık sık Yunan filozoflarının adı da geçmektedir. Ayrıca eserde birçok konuda diyalog üslûbuna yer verilmesi Yunan tesirini düşündürmektedir. Kurtubalı İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) *Ṭavḫu'l-ḥamâme* adlı eserinde Husrî'nin tesiri görülmektedir. Hasan Zikrî Hasan bu iki eseri edebî açıdan karşılaştıran bir çalışma kaleme almıştır (*Ḥadîşü'l-ḥub beyne'l-Huṣrî ve İbn Ḥazm*, Kahire 1988). *el-Maṣûn*, Muhammed Ârif Mahmûd Hüseyin (Kahire 1407/1986) ve Nebevî Abdülvâhid Şa'lân (Kahire 1409/1989) tarafından yayımlanmıştır. 5. *Resâ'ilü'l-Kayrevânî ve dîvânühü*. Husrî'nin edebî mektuplarıyla şiirlerini ihtiva eden eseri Muhammed el-Merzûkî ile Cîlânî b. Hâc Yahyâ neşretmiştir (Tunus 1944). Husrî'nin, ince tasvir ve gazel parçalarının yoğunlukta olduğu şiirlerinin bir kısmını Hasan Hüsnî Abdülvehhâb derlemiş ve *Mücmelü târihi'l-edebî'l-Tûnisî* adlı eserinin içinde yayımlamıştır. 6. *Ṭayyibâtü'l-Eġânî ve muṭribâtü'l-kıyânî*. Husrî, adından Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eġânî*'sinden yapılmış seçmeleri ihtiva ettiği anlaşılan bu eserden *Cem'u'l-cevâhir*'inde söz etmekte ve ondan nakiller yapmaktadır (Abduh Abdülazîz Kilkile, s. 80). Süyûtî, Husrî'nin Sa'leb'in *Kitâbü'l-Faṣîḥ*'ine yazdığı bir şerhten bahsetmektedir (*el-Müzhir*, I, 201).

Öğrencisi İbn Reşîk'in kaydettiğine göre Husrî Kayrevan şairlerine dair kronolojik bir eser yazma düşüncesinde iken o zaman kendisi bu şairlerin yaşça en küçüğü olması sebebiyle eserin sonunda yer almasını hoş karşılamayarak hocasını sert bir dille eleştirmiş, bunun üzerine hocası bu düşüncesinden vazgeçmek zorunda kalmıştır (*el-Ünmûzec*, s. 49). Daha sonra İbn Reşîk, *Ünmûzecü'z-zamân fi şu'arâ'ti'l-Kayrevân* adlı eseriyle hocasının bu düşüncesini gerçekleştirmiştir. İbn Reşîk'in hocasını kışkırdığı için bu yola başvurduğunu ileri sürenler varsa da bu uzak bir ihtimaldir. Zira İbn Reşîk, o sıra-

da yaşı ve ilmi seviyesi bakımından böyle bir rekabete girecek durumda değildi.

C. Brockelmann tarafından Ebû İshak el-Husrî'ye nisbet edilen (*GAL*, I, 315; *Suppl.*, I, 472) *el-Mu'aşşerât ve Kaşîdetü'l-Kayrevân* Ali b. Abdülġanî el-Husrî'ye aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû İshak el-Husrî, *Zehrû'l-âdâb* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-II, Kahire 1389/1969; a.e. (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî) Beyrut 1407/1987, neşredenin mukaddimesi, s. cîm, dâl; a.e. (nşr. Ruhâb Hidir Akkâvî), Beyrut 1413/1993, neşredenin mukaddimesi, s. 5-10; a.mlf., *el-Maṣûn fi sirri'l-heva'l-meknûn* (nşr. Nebevî Abdülvâhid Şa'lân), Kahire 1409/1989, neşredenin mukaddimesi, s. 5-26; İbn Reşîk, *el-Kayrevânî, Ünmûzecü'z-zamân fi şu'arâ'ti'l-Kayrevân* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekkûş), Tunus 1406/1986, s. 45-49; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *eż-Zaḥîre*, II/4, s. 584-597; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 380; Dabbî, *Buġyetü'l-mültemis* (Ebyârî), I, 272; Ahmed b. Abdülmü'min eş-Şerîşî, *Şerḫu Maḳâmâtü'l-Ḥarîrî*, Kahire 1399/1979, IV, 190; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, II, 94-97; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 54-55; İbn Manzûr, *Nişârü'l-ezhâr* (nşr. Ahmed Abdülfettâh Temmâm), Beyrut 1409/1988, s. 121; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 584-587; XVIII, 139; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 61-62; Süyûtî, *el-Müzhir*, I, 201; *Keşfü'z-zunûn*, I, 785, 957; II, 1712, 1983; *el-Hulelü's-sündüsiyye*, I, 263-264; Ebû Tâhir et-Tücbî, *Kitâbü'l-Muḫtar min şî'ri Beşşâr*, Kahire 1934, s. 89, 129, 147, 157, 179; Brockelmann, *GAL*, I, 314-315; *Suppl.*, I, 472-473; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *el-Müntehabü'l-medresî fi'l-edebî'l-Tûnisî*, Kahire 1944, s. 60-62; *Hediyyetü'l-Ârifin*, I, 8; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 44; Muhammed el-Merzûkî – Cîlânî b. Hâc Yahyâ, *Ebû'l-Ḥasan el-Huṣrî*, Tunus 1963, s. 21-22; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Maġribi'l-Arabî*, Rabat 1399/1979, I, 47-49; A. Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings*, München 1979, s. 136; Muhammed b. Sa'd eş-Şüvey'ir, *el-Huṣrî ve kitâbühü Zehrû'l-âdâb*, Tunus 1401/1981, tür.yer.; a.mlf., "Ebû İshâk el-Huṣrî el-Kayrevânî fi kitâbihî Zehrû'l-âdâb", *ed-Dâre*, IV/1, Riyad 1978, s. 302-307; a.mlf., "el-Huṣrî ve kitâbühü Zehrû'l-âdâb", a.e., XI/3 (1985), s. 151-164; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, IV, 375-377; Abduh Abdülazîz Kilkile, *el-Belâtu'l-edebî li'l-Mu'iz b. Bâdis*, Riyad 1983, s. 75-80; Abdullah Şerît, *Târîhu's-şekâfe ve'l-edeb fi'l-meşriḳ ve'l-maġrib*, Cezayir 1983, s. 279-293; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 50-51; J. J. Wittkam, *Manuscripts of the Middle East*, Leiden 1986, I, 115-117; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifin*, s. 369-370; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, s. 203-204; Muhammed en-Neyfer – Ali en-Neyfer, *Üvnânü'l-erîb 'ammâ neşe'e bi'l-bilâdi'l-Tûnisîyye min 'âlimin edîb*, Beyrut 1996, I, 151-154; Şazeli Bû Yahyâ, "Ḥavle târihi vefâtü İbrâhîm el-Huṣrî", *Havliyyâtü'l-Câmi'ati'l-Tûnisîyye*, sy. 1, Tunus 1964, s. 9-19; a.mlf., "al-Huṣrî", *EP*(Fr.), III, 660-661; Muhammed Selâme Yûsuf, "Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî el-Huṣrî ve kitâbühü Zehrû'l-âdâb", *Âlemü'l-fikr*, XII/1, Küveyt 1981, s. 235-262.

İSMÂİL DURMUŞ

HUSÛF

(الخسوف)

Ay veya güneş tutulması anlamında bir terim (bk. KÛSÛF).

HUSUMET

(الخصومة)

Yargılama hukukunda şahısların davaya taraf olma sıfat ve ehliyetini ifade eden bir terim.

Sözlükte "çekişme, cedel, delil ile karşı tarafa galip gelme" mânasına gelen *hasm* masdarından isim olan *husûmet* bir hukuk terimi olarak açılan bir davada davacı ile davalının mahkeme huzurundaki hukukî konum ve sıfatını, davaya taraf olma ehliyetini ifade eder.

Kur'an'da *husumet* kelimesi geçmemekle birlikte *hasm* kökünün çeşitli türevleri (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ḥşm" md.) kelimenin sözlük ve örfteki anlamı çerçevesinde, "iki veya daha fazla taraf arasında herhangi bir dinî veya dünyevî konuda cereyan eden, genelde bilgisizliğe, inat ve ön kabule dayalı tartışma ve cedelleşme, inkârcıların düşmanlık derecesine varan tavırları ve körü körüne tarafgirlikleri", bazı âyetlerde de "hukukî bir ihtilâfın giderilmesi için yargı mercii önünde taraf olma ve çekişme" (Sâd 38/21-24) anlamlarında kullanılır. Hadislerde de *husumet* kelimesinin ve ayrıca *hasm* kökünün çeşitli türevlerinin sıkça geçtiği ve Kur'an'da olduğu gibi çekişme ana fikri etrafında yoğunlaşan zengin bir anlama sahip olduğu görülür (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "ḥşm" md.). Hz. Peygamber, aynı zamanda ahabın hukukî çekişmelerini çözüme bağlayan bir yargı mercii olduğundan sahâbe arasında cereyan eden hukukî ihtilâfların Resûl-i Ekrem'e götürüldüğü, bu tür çekişmelerin hadislerde genellikle *husumet* ve bu kökün türevleriyle ifade edildiği bilinmektedir (*el-Muvaṭṭa'*, "Akzîye", 2, "Büyü", 4; Buhârî, "Ḥuşûmât", 6, "Büyü", 100, "Ferâiz", 28; Müslim, "Ṭalâk", 42; Ebû Dâvûd, "Akzîye", 31, "Ṭalâk", 32). Nitekim hemen hemen bütün hadis mecmualarının kaydettiği bir hadiste Resûlullah, hukukî çekişme içinde olan kimselerin zaman zaman kendisine başvurduğunu, kendisinin de sunulan delillerin zâhirine

göre hüküm verdiğini ifade ederek mahkemede sağlanan zâhîrî adaletin uhrevî sorumluluk açısından yeterli olamayabileceğine işaret etmiş ve herkesi birbirinin hakkına saygılı olmaya çağırmıştır (Buhârî, “Şehâdât”, 27, “Ahkâm”, 20; Müslim, “Akzıye”, 4; Ebû Dâvûd, “Akzıye”, 7). Bu konudaki hadislerden ve sahâbe sözlerinden, husumet ve hasm kelimelerinin İslâm toplumunda yargı usul ve teşkilâtının ana hatlarıyla belirginleşip geliştiği ilk dönemlerden itibaren yargılama hukuku alanında kalan bir hukukî çekişmeyi ifade etmeye başladığı ve fıkıh literatürünün tedviniyle birlikte bu terimin bir şahsın mahkemede görülen bir davada taraf olma sıfat ve ehliyeti anlamında kullanıldığı, özellikle husumete vekâlet, bu vekâletin kapsamı ve davalarda husumetin kimlere yöneltileceği gibi konuların oldukça ayrıntılı şekilde ele alındığı görülür (Sadrüşşehîd, III, 398-435; Kâsânî, VI, 22-25).

İslâm hukukunda davacı-davalı ayırımı ve taraf olma ehliyetiyle ilgili geliştirilen doktrin husumete dair fikhî mütalaaların da ana çizgisini oluşturur. Vücûb ehliyetine sahip olan her gerçek ve tüzel kişi davada taraf olabilir. Çocuk ve deli gibi kısıtlılar davada taraf olabilseler de edâ ehliyeti bulunmadığından bunları hâkim huzurunda veli, vasi, vekil gibi kanunî temsilcileri temsil eder. Edâ ehliyeti bulunan şahısların da belirli kısıtlamalar hariç kendilerini mahkemede vekille temsil ettirme hakları vardır. Ancak bu durumda da davanın aslî tarafı olmaya devam ederler.

Davada taraf (hasım), “dava konusunu ikrarı halinde aleyhine hüküm verilmesi mümkün olan kimse” şeklinde tanımlanır. Davada tarafların husumet ehliyeti, davacı taraf açısından davayı açma ve takip etme yetkisini, davalı taraf açısından ise kendisine karşı dava yöneltilebilmesini ifade eder. Şahsî hakları ilgilendiren davalarda sadece ilgili şahıslar davacı olabilirken Allah hakkı sayılan ve kamu düzenini ilgilendiren hakların ihlâlî durumunda kamu yetkisini elinde bulunduranların yanı sıra bu ihlâlden zarar görüp görmediğine bakmaksızın toplumun her ferdi davacı olabilir. Umumi yol, mera, göl ve ırmak suyu gibi geniş bir topluluğu ilgilendiren davalarda bu topluluktan bir veya birkaç şahsın bulunması yeterli olur (Mecelle, md. 1644-1645). İslâm toplumlarının tarihî seyri içinde muhtesipler bir

bakıma kamu haklarını koruma ve kollamakla ve bunun bir parçası olarak kamu davası açmakla görevli sayılmış, hatta hâkimlere de bu çeşit davalarda re’sen hareket etme imkânı tanınmıştır. Davalının taraf sıfatına sahip bulunması da davanın sıhhat şartlarından olup ceza davaları suçluya, alacak davaları borçluya, aynı davalar kural olarak hakkın konusu malın zilyedine karşı açılır. Ancak dava konusu malın satılması, fakat alıcıya henüz teslim edilmemiş olması veya icâre, vedîa, âriyet, rehin gibi iki tarafın da bir yönüyle hakkının devam ettiği bir akde konu olması halinde husumetin akdın iki tarafına birden yöneltilmesi mümkündür. Buna karşılık borçlunun borçlusu, alıcının alıcısı, borçlunun emanet bıraktığı şahıs gibi iyi niyetli üçüncü şahıslara kural olarak husumet yöneltilmez (a.g.e., md. 1638-1641). Açılan bir davada husumetin doğru yöneltilip yöneltilmediği mahkemece re’sen göz önünde bulundurulur (DİA, IX, 13).

Husumete vekâlet, davada taraflardan birinin mahkeme huzurunda vekil tarafından temsil edilmesini ifade eder. Böyle bir vekâlet için karşı tarafın rızâsı kural olarak gerekli görülmez (Mecelle, md. 1516) Ebû Hanîfe, duruşmaya vekilin değil asilin katılmasını hem adaletin gerçekleşmesinde daha güvenilir bir yol, hem de karşı tarafın hakkına taalluk eden bir husus olarak gördüğünden husumete vekâleti hasmın rızâsı veya müvekkilin yolculuk, hastalık vb. bir mazeretinin bulunması gibi kayıtlara bağlar (Kâsânî, VI, 22). Husumete vekâletin kapsamı fakihler arasında tartışmalı olup kural olarak inkâr, ikrar ve sulha vekâleti içerir, ahzu kabza vekâleti içermez (Mecelle, md. 1517-1519).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, “hşm” md.; Kâmus Tercümesi, IV, 226; Wensinck, *el-Mu’cem*, “hşm” md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu’cem*, “hşm” md.; *el-Muvaftâh*, 2, “Büyü”, 4; Buhârî, “Huşûmât”, 6, “Büyü”, 100, “Ferâiz”, 28, “Şehâdât”, 27, “Ahkâm”, 20; Müslim, “Tâlâk”, 42, “Akzıye”, 4; Ebû Dâvûd, “Akzıye”, 7, 31, “Tâlâk”, 32; Sadrüşşehîd, *Şerhu Edebi'l-kâdi li'l-Haşşâf* (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân), Bağdad 1977, III, 398-435; Kâsânî, *Bedâ'i*, VI, 22-25; İbn Ferhûn, *Tebşiratü'l-hükkâm*, Kahire 1301, I, 20-21; Mecelle, md. 1516-1519, 1634-1646; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, IV, 255-294; Sakı Kuru, *Medenî Usul Hukuku*, Ankara 1981, s. 193-210; Bilmen, *Kamus*², VIII, 229; Halil Cin – Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya 1989, I, 339-340; “Huşûmet”, *Mu.F.* XIX, 126-127; Cevdet Yavuz, “Dâva”, *DİA*, IX, 13.

AHMET AKGÜNDÜZ

el-HUSÛNÜ'L-HAMÎDİYYE

(الحصون الحميدية)

Hüseyin el-Cisr'in
(ö. 1327/1909)

çeşitli akaid konularını
yeni ilm-i kelâm metoduyla ele alan
Arapça eseri.

Tam adı *el-Huşûnü'l-Hamîdiyye li-muḥâfazati'l-'akā'idi'l-İslâmiyye* (Kahire 1375 baskısında *li'l-muḥâfaẓa 'ale'l-'akā'idi'l-İslâmiyye*) olup Osmanlı padişahı II. Abdülhamid'e ithaf edilmiştir. Müellif önsözde inanç konularını matematik, astronomi ve fen ilimlerinin ortaya koyduğu yeni bilgilerin ışığı altında inceleyen bazı çağdaş düşünürlerin konuyla ilgili görüşlerini yaydıklarını, bunların bir kısmı müslümanların zihninde şüphelerin doğmasına yol açtığını, bu tereddütleri gidermek için İslâm akaidini akfî delillerle açıklayan yeni bir esere ihtiyaç duyulduğunu ve kitabını bu amaçla kaleme aldığını belirtmektedir.

Eser bir mukaddime, üç bölüm (bab) ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Dört kısımdan meydana gelen mukaddime tevhid ilminin tarifi, fazileti ve öğrenilmesinin her müslümana farz olduğu, iman ve İslâm kavramları, kişiyi küfre düşüren hususlar ve akfî hükümler ele alınmıştır. Altı fasıldan oluşan birinci bölüm Allah'ın varlığı ve sıfatları konusuna ayrılmıştır. Burada Allah'a iman konusu, O'nun kemal sıfatları, bu sıfatları Allah'a nisbet etmenin zorunlu, bunların zıtlarıyla mutasîf bulunduğunu düşünmenin imkânsız olduğunu ilmi ve akfî delillerle açıklanması, ilâhî sıfatların insan ve kâinatla ilişkisi, esmâ-i hüsnâ ve sıfâtullahın naslarla belirlenmiş olduğu, sıfât-ı haberiyyenin te'vil edilebileceği, Allah hakkında câiz olan hususlarla Mu'tezile'nin bu konularda Ehl-i sünnet'e aykırı olan görüşleri üzerinde durulmaktadır. Peygamberlere, kitaplara ve âhirete iman konularına ayrılan ikinci bölüm beş fasıldan meydana gelmektedir. Burada peygamberler hakkında vâcip ve muhal olan hususlar, mücizenin dinî, akfî ve ilmî bakımdan imkân ve ispatı, Hz. Peygamber'in mucizeleri ve güzel ahlâkı, ibadetlerin hikmetleri, ashap, Ehl-i beyt ve ebeveyn-i Resûl'e saygı göstermenin gerekliliği, önceki şeriatların neshedilmesi, hârikülâde kavramı, meleklerle, kitaplara, kazâ ve kadere iman bahsi yanında kabir hayatı, kıyamet âlemleri, ba's, haşir, şefaât, mîzan, sırat, cennet ve cehennem gibi çeşitli sem'iyât konuları işlenmektedir.